

Кремень Василь Григорович –

доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук України, дійсний член (академік) Національної академії педагогічних наук України, президент НАПН України, державний службовець першого рангу, Заслужений діяч науки і техніки України.

Коло наукових інтересів: наукова діяльність охоплює широкий діапазон проблем у галузі соціальної філософії, філософії освіти, педагогії, політології, центральними з яких є теоретико-методологічне обґрунтування розвитку освіти і науки України; визначення засадних принципів і напрямів розвитку філософії освіти; розробка концептуальних питань сучасної соціальної філософії; дослідження впливу глобалізаційних процесів у світі на розвиток людства, людини, системи освіти; визначення стратегічних напрямів розвитку України. Автор понад 800 наукових праць, серед яких одноосібні монографії («Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду)», «Освіта і наука в Україні: інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати», «Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору» та ін.), підручники для вищої школи («Політологія: наука про політику», «Філософія: Мислителі. Ідеї. Концепції», «Філософія управління», «Філософія: Історія, суспільство, освіта» й ін.) та для загальноосвітньої школи «Філософія» та інші.
e-mail: president@naps.gov.ua

УДК 159.955+37

СУЧАСНЕ МИСЛЕННЯ Й ОСВІТА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ

У статті обґрунтовано концепт взаємообумовленого розвитку мислення й філософії як соціально значущих феноменів. Зазначено й доведено перетворювальну силу мислення, коли персоніфіковані ідеї стають загальним надбанням простору філософії і культури соціуму. У зв'язку з цим підкреслено значущість сучасного мислення, що ґрунтується на засадах новітніх інтегрованих наукових напрямів. Наголошено на перетворювальному потенціалі нелінійного мислення в умовах невизначеності, що диктуються станом наявного суспільного розвитку. Окреслено завдання освіти й педагогічної науки в умовах необхідності формування нового мислення, сучасного сьогоденню.

Ключові слова: мислення, філософія, умови невизначеності, нелінійне мислення, суспільний розвиток.

**«Мислення становить велич людини...
Уся гідність людини міститься в її мисленні».**

Блез Паскаль

Мислення – це феномен, завдяки якому людина пізнає, освоює й підкорює світ, одночасно змінюючись сама. «У людини, що мислить, і совість інша», – кредо класичної філософії. Мислення є запорукою творчої діяльності, що формує таланти, відкриття й досягнення яких визначають епоху. Мислення «вбудовує» індивіда в культуру й систему знань, які є його продуктом. У сучасному світі, перенасиченому інформацією, мислення позбавляє від непотрібного, наносного, мінливого, від хибних цінностей і стереотипів масової свідомості, відкриваючи тим самим простір для самореалізації людини.

Мислення і філософія

Філософія залишає за собою право шукати й знаходити відповіді на найбільш актуальні та важливі питання, що ставить життя. Це право зумовлене її здатністю надавати мисленню високий рівень категоріального узагальнення. В наш час, в епоху прагматизму й «чистого розрахунку», заміни мислення й міркування «технологізмом» і «конструктивізмом», часто можна почути слова про втрату філософії свого значення, про знецінення її теорій, про її заміщення конкретними науками. Аргументи такі: пізнання у сучасному світі занадто швидко розширює коло знань, зростає потреба все уточнювати, отримувати вигоду «тут» і «тепер». Насправді ж результатом застосування філософії як науки постає мислення.

Мислення відкриває можливості для розуміння й перетворення наявного простору соціуму й культури. Суть мислення полягає саме в цьому. Фактично все починається з мислення. *Герріх Гейне* стверджував, що у Франції, перед тим, як відрубали голову королю, відрубали голову Богу. Тобто Велика французька революція не виникла сама по собі, стихійно, а була підготовлена тривалою мисленневою роботою видатних філософів-просвітителів – *Вольтера*, *Ж. Ж. Руссо*, *Д. Дідро*, *П.А. Гольбаха*, *Ш.Л. де Монтеск'є* та інших. Вони, у свою чергу, спиралися на досвід критичного аналізу попередньої філософії та науки, який здійснили *М. де Монтель*, *Р. Декарт*, *Б. Паскаль*, які виплекали ідею свободи духу й слова для європейської людини. Знамените декартівське «*Cogito ergo sum*» – «Я мислю, отже, існую» – стало предтечею відповідного інтелектуального середовища, у якому могли виникнути ідеї необхідності знання, розуму, виховання. А в їх лоні – свободи, рівності, братства – цінностей, заради яких і потрібно жити, боротися й вмирати.

Революція гідності і новий спосіб мислення

Якщо брати новітню історію, то те саме можна сказати про Революцію гідності, яка відбулася в Україні в 2013–2014 рр. Насамперед вона стала результатом інтелектуальної напруженої діяльності, що зумовило виникнення нової системи мислення, позбавленого догматів минулого, мислення, яке вибрало цінності європейської цивілізації – свободу, демократію, можливість вільно вибирати перспективи життя відповідно до власних пріоритетів. Тепер кожний може й має відчувати можливості й необхідність нового мислення таким чином і настільки послідовно, аби перспектива розбудови української держави мислилася як власний розвиток й успіх і навпаки.

У процесі аналізу й оцінки Революції гідності доцільно згадати видатного німецького філософа ХХ ст. *О. Шпенглера*, який, міркуючи про внутрішню

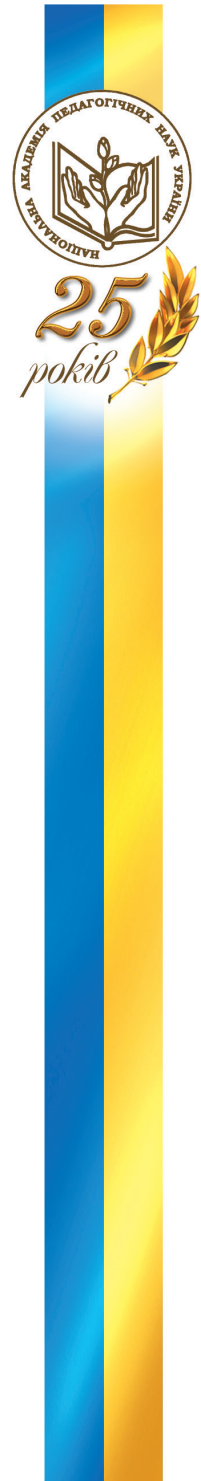
форму історії, відмінної від простого протікання часу, вважав, що «всередині» її є «щось», яке «керує» виникненням і протіканням у ній подій, діяльності особистостей тощо. «... Не *Наполеон* оформив ці ідеї (ідеї Французької революції. – *В. К.*), а вони його, – говорить *О. Шпенглер*, – і, зійшовши на трон, він повинен був і надалі здійснювати їх у боротьбі з єдиною державою, яка бажала *того ж*, – з Англією. Його імперія – творіння французької крові, але англійського стилю. У Лондоні зусиллями *Локка*, *Шефтсбері*, *Кларка*, насамперед *Бентама* було розроблено теорію «європейської цивілізації» – західного еллінізму – і перенесено в Париж *Бейлем*, *Вольтером* і *Руссо*. В ім'я цієї Англії парламентаризму, ділової моралі й журналістики люди воювали при *Вальмі*, *Маренго*, *Іені*... [8, с. 222]. Отже, спосіб мислення, який був виразом більш передових і життєствердних ідей (у даному випадку англійської філософії і суспільної практики), став умовою перемоги, яка ствердила Велику Британію як наймогутнішу країну XIX ст. Її досягнення визначили ряд нових принципів європейської цивілізації.

Українська Революція гідності стала результатом виникнення нового мислення, оскільки відчула в його контексті смисл реального світу й цінність справжнього життя, поставивши грандіозне завдання – втілити цю смислову дійсність світу в людині. Тим самим увести в практику основне завдання людиноцентризму – зробити світ таким, у якому людина стверджує себе. Революція гідності реалізувала одвічне прагнення української людини до духовної енергії Заходу, його свободи, схильності до невтомних пошуків, здатності до відкриття, до глибини його досвіду. Саме європейський тип розвитку «надав нині всьому світу свої риси, і до того ж раціональне мислення одержало всезагальне поширення, ставши підтвердженням його переваги» [9, с. 38], – зазначає *К. Ясперс*. Отже, саме принципи європейської цивілізації породили необхідність відповідного способу мислення, форму його сприйняття світу, що означило подальший вибір Україною життя, орієнтованого на загальнолюдські цінності, як історичний вибір.

Спосіб мислення як критерій визначення епохи

Людський дух, можна сказати, знаходить найбільш повну реалізацію у мисленні, що й визначає епоху й узагалі історію. Нагадаємо, що вже представники німецької класичної філософії вважали, що насамперед мислення, причому всього народу, відіграє визначальну роль в історії. Раціональне зерно тут полягає в тому, що епоха визначається мисленням, яке розвивається історично, тобто мисленням, яке досягає певного рівня історичного й соціокультурного розвитку. Отже, епоха створюється людиною завдяки творчій силі мислення. Іншими словами, повнота епохи визначається тим, що її «сутність переміщується *всередину* людини – у її спосіб мислення, яке досягло певного історичного рівня» [5, с. 230].

Так, критерієм, який визначає епоху й відокремлює її від інших епох, є сфера мислення та ідей людини. Важливість даного положення підкріплюється тим, що епоху визначають ті ідеї і той спосіб мислення, життєвість яких засвідчена часом і дієвістю впливу на соціальнокультурний, політичний, економічний процеси в суспільстві. Спосіб мислення епохи – це одночасно концепція внутрішньої «історичної логіки», на основі якої формується відповідна часу і його запитам культура мислення. У процесі її функціонування виробляються поняття, на основі яких даються відповіді на питання, поставлені навколишнім світом перед людиною. Вироблені поняття оформлюються в *парадигму*, яка надає можливість знайти потрібні відповіді на різні питання, утворюючи ідеї, образи, смисли, систему понять і уявлень. Місце поняття або ідеї в загальній смисловій парадигмі залежить від часу, епохи. Це і є результатом мислення, котре потрібно розглядати не лише як систему

чи інструмент, але і як спосіб управління речами, соціокультурними феноменами та історичними й політичними процесами.

Нині ми говоримо про інформаційну епоху, головним структурним елементом якої є суспільство, засноване на знаннях. В індустріальному суспільстві основним стратегічним ресурсом був капітал, а в інформаційному – знання. «На відміну від інших природних енергій, – зазначає *Дж. Нейсбіт*, – знання не підлягає закону збереження: його можна створити, його можна знищити, але головне – знання синергічне, тобто ціле, як правило, більше суми своїх частин» [4, с. 29-30], і далі, посилаючись на П. Дракера, продовжує: «...продуктивність знання вже стала ключовим моментом для продуктивності праці, конкурентоздатності й економічних досягнень. Знання вже стало базовою галуззю, тобто такою, що забезпечує економіку істотним і центральним ресурсом виробництва» [Там само]. Безумовно, не лише економіку, а й усі інші сфери суспільства, оскільки додаткову вартість створює передусім інноваційне знання.

Ситуація домінування знання наповнює сучасну епоху новим змістом, що вимагає нового способу мислення. Сутність сучасної епохи становлять революційні зміни в житті людини, які зумовлені нестримним потоком нових ідей, які постійно зростають. Потрібно зауважити, що в історії, як говорить *Е. Тоффлер*, відбувалися нескінченні «революції», які змінювали стару техніку на нову, змінювали уряди. Але при цьому саме суспільство залишалося практично незмінним, як і люди, що його складають. Однак справжні революції змінювали не лише техніку, а й соціальні інститути, повністю перетворювали рольові структури суспільства. Не всі нові ролі й нові права залишатимуться у майбутньому, коли нестримно відбуватимуться все нові економічні, технологічні й соціальні зміни. Паралельно з «трансформацією суспільних ролей та їх меж відбувається ще більш швидка трансформація інфраструктури наукових знань, база яких швидко розширюється у всіх сферах, на яку спираються соціальні зміни» [6, с. 21-22]. Ця обставина надзвичайно актуальна для українського життя, що все потужніше впливає на загальний цивілізаційний поступ світу.

Мислення як умова розширення індивідуальних та соціальних потенцій

В умовах сучасних соціоекономічних і технологічних трансформацій повсюдно стверджуються індивідуальні здібності. Це актуалізує особистісний розвиток, формування потреб, що відповідали б часові, водночас породжуючи зміни в освіті, привносячи туди нове мислення. З'являється й нова форма колективності, яка виникає й формується завдяки сферам використання комп'ютерних мереж, що «дозволяють» розосередження людей, передусім професійне й комунікативне. Ідеться про факт зовнішнього «розширення» людини, що досягається завдяки використанню новітніх технологій, зокрема застосуванню інформаційно-комунікаційних пристроїв і гаджетів та інформаційних мереж. Безмежно розширивши світ людини, вони зняли просторово-часові межі, змінивши відносини людини з реальністю завдяки можливостям, що забезпечують.

Факт «розширення» людини вказує її найважливіший аспект нової форми колективності – децентралізацію людей. «Децентралізація створює нові центри, і їх стає все більше, а отже, і більше можливостей і варіантів вибору для окремих особистостей. Бізнес децентралізований, і можна знайти собі роботу там, де хочеш жити, у сільській місцевості або будь-де... Домашній комп'ютер дає можливість працювати усамітнено, якщо ви – один з тих небагатьох, хто вибирає таку можливість. Завдяки децентралізації політичної влади зміни можна проводити на місцях, і це, фактично, єдиний спосіб їх проводити. Децентралізація – могутній рушій (генератор) соціальних змін» [4, с. 189]. У таких нових, створених інформаційними мережами, політичних умовах рішення досягаються шляхом

творчого пошуку, який вимагає нового мислення, нової логіки, нового міркування, одночасно їх породжуючи.

Сучасний розвиток соціокультурного життя показує, що значну кількість функцій, які в минулому індивід віддавав колективу, він освоїв і виконує сам. У багатьох сферах людина перестала бути залежним членом колективу, є самостійною ланкою його функціонування. Результати діяльності колективу тепер залежать від індивіда, який творчо мислить. Те, що з'являється в результаті творчості, – непередбачуване, неочікуване – стає новою реальністю й відкриває перед людиною нову, іншу картину світу. Мислення та його результати – ідеї, концепції, проекти, моделі – можуть не лише вражати своєю оригінальністю, а й ставати реальним підґрунтям подальших соціокультурних та інших трансформацій, у тому числі й способу мислення епохи.

Утвердження й зміна мислення та перехід на новий рівень займає певний час, здійснюється поступово, оскільки раптово й одразу все соціально значиме не відбувається й не приходить. Необхідно враховувати, що всі основні «фактори майбутнього» вже містилися, як зародки, як атоми, у минулому, створеному людиною. Цей спосіб формування нового дійсного як для чинних (наявних) інститутів соціального життя, так і для моральних ідеалів, включаючи індивідуалізм, сумісний з гуманізмом, і свободу індивідів, що зростає. Така схематична послідовність може бути застосована й до процесу виникнення та формування способу мислення епохи. Зокрема, спосіб мислення сучасної епохи в явній або неявній формі містить у собі також ті поняття, категорії й логічні зв'язки, що й попередні. Можна зробити висновок, що в тих самих суспільстві, державі різні групи людей належать або до різних епох, або всі належать до однієї епохи, але «сповідують» різні способи мислення, яких було досягнуто в різні часові виміри й історичні епохи [5, с. 378]. У навчальному процесі або науковому пізнанні ми використовуємо знання всіх попередніх епох, але спосіб мислення має змінюватися відповідно до вимог епохи.

Мисленнєві основи соціальноекономічних трансформацій

Завжди існує внутрішній і зовнішній зв'язок між способом мислення епохи і способом розвитку суспільства. Чим більше свобод забезпечує суспільство, тим більший прогрес у розвитку нового способу мислення. Інформаційне суспільство, засноване на перманентних удосконаленнях усіх його сторін, включає зміну мислення як досягнення на мислення як продуктивну діяльність. Це обумовлено перетворенням інформації і знання на головний ресурс епохи, що якісно змінює базові основи життя.

У ситуаціях практичного життя сучасний спосіб мислення стверджується шляхом стабільного, безперервного зростання наукових знань, що приводить до постійного оновлення й удосконалення технологій. Це передбачає перегляд філософсько-методологічних передумов, зокрема реконструювання духовного контексту, смислової парадигми, які в кожному епоху визначають людську діяльність і мислення. Революція в системі знань впливає не лише на економіку – підприємці не можуть просто впровадити новітні технології і рухатися далі. Сучасні зміни впливають на процес прийняття рішень, і тому важливо, на яких посилах засновані – правильних або неправильних. «Ми живемо в епоху, коли наші перевірені часом критерії визначення істинного й хибного самі виявляються під сумнівом», вказує *Е. Тоффлер* [6, с. 546]. А сумнів, як відомо, є основою пізнання істини. Боротьба навколо питання про істину є частиною процесу зміни нашого мислення в розумінні глибинних основ нашого життя.

Особливість сучасного мислення зумовлена спектром прояву поліфонії індивідуальних способів організації соціального життя та його стилів. Причому ідея про суспільство рівних можливостей проникла в інші сфери: релігію, мистецтво, музику, розваги, створивши культурну, етнічну, расову різноманітність, характерну для

країн, чільних у розвитку сучасної цивілізації. Така тенденція розповсюджується на всі області духовного життя людини, яке починає все більше домінувати. У цій різноманітності головним об'єднувальним елементом є бажання реалізувати енергію інтелектуального дослідження, тобто його духовну наснагу. Багатоваріантність, неповторність, охоплення всіх ступенів і градацій, неперервність переходів з одного стану в інший як «креативний крок» – такі перші, вихідні риси нашої нової епохи. Характерна для неї багатоплановість рішень, оновлення всіх сфер діяльності полягають у застосуванні нових інтелектуально-мисленнєвих підходів. Адже в інформаційному суспільстві для реалізації творчих задумів використовуватиметься знання, а не фізична могутність, і технології майбутнього розширюватимуть і збагачуватимуть наші інтелектуальні здібності, наповнюватимуть розумінням і спрямованістю на пізнання сутності світу.

Специфіка синергетичного мислення

Важливе значення для розвитку мислення в сучасну інформаційну епоху має невизначеність, як характеристика розвитку складних систем, що породжує безліч можливостей. Невизначеність є імпульсом для утвердження мислення, яке можна назвати синергетичним, «нелінійним». Для суспільства й людини підхід з позиції методології складних систем і нелінійної динаміки зовсім не заперечує специфіку свідомості, мислення, духу і свободи волі людини. Цей підхід – один з аспектів опису поведінки людини, подій, феноменів соціокультурного життя з позиції загальних паттернів розвитку складного у світі взагалі. Це положення відповідає нинішній універсалізації нелінійного (ймовірнісного, поліваріантного) характеру освоєння природного й соціального життя, а також інтелектуального середовища існування людини, що пов'язано з актуалізацією категорій і смислів сучасної культури.

У контексті міждисциплінарної методології, яка найбільше підходить до розуміння сучасності, для пояснення збільшуваної складності всіх сфер соціального життя, ми приходимо до усвідомлення нелінійності розвитку навколишнього світу – природного й соціального. Це означає можливість здійснення навіть малоймовірних подій. Екстремальні події скоріше норма, ніж виняток у нашому складному світі. Нелінійність означає можливість розростання подій внаслідок випадковостей. Нелінійна система проходить через ситуації неусталеності й безпосередньо не залежить від початкових умов; малозначимі події, незначні відхилення, флуктуації можуть привести до потужних наслідків. «Синергетичні ефекти нелінійних взаємодій, – вважає відомий німецький учений *К. Майнцер*, – не можуть бути передбачені в їх віддалених наслідках. Окрім того, нелінійність означає масштабну інваріантність структур світу як у їх просторовому, так і в часовому аспекті» [1, с. 97].

З позицій нелінійного мислення суспільства, народи, люди є результатом різновекторної діяльності з більшим або меншим рівнем свободи. Окремі індивіди відображають культурний, політичний, економічний та інші параметри його порядку, вносячи своєю активністю зміни у наявний стан. Означені параметри сильно впливають на індивідів цього суспільства, змінюючи їх активність, посилюючи й послаблюючи їх установки та здібності. Цей тип зворотного зв'язку характерний для складних динамічних систем (суспільства, свідомості тощо). Якщо параметри умов функціонування суспільства досягають певних критичних величин завдяки внутрішнім і зовнішнім взаємодіям, то соціальні перемінні можуть зміщуватися в область нестабільності, з якої можуть виникати різноспрямовані альтернативні шляхи. Малі, але випадкові дії (наприклад, дуже небагатох впливових людей, наукові відкриття, нові технології) можуть стати вирішальними для одного з можливих різноспрямованих шляхів, за яким розвиватиметься суспільство або реалізовуватиметься людина.

Мислення дає можливість усвідомити, що динаміка самоорганізації високорозвинених систем зумовлює відмову від парадигми централізованого контролю. Однак самоорганізація може привести й до небажаних результатів. Так, потрясіння в політичному житті часто виходять з-під контролю, що призводить до негативних наслідків у житті суспільства. Тому необхідно дотримувати балансу між самоорганізацією і регуляцією. Глобальні кризи (фінансові, духовні, геополітичні, екологічні тощо) мають потребу в розробленні й застосуванні відповідних, також глобальних, стратегій і міжнародної кооперації. Управління має враховувати невизначеність, що існує в реальному світі, а не ігнорувати її. У гуманітарних науках, насамперед в освіті, маємо прагнути до побудови самоорганізованих систем з м'яким управлінням їхніми властивостями. Виявляючи з позицій такого мисленнєвого підходу глобальні тренди й визначаючи параметри порядку складної динаміки, ми маємо шанс впровадити наші плани реформи освіти в життя, що складає власне його сенс.

Синергетичний аспект сучасного мислення, таким чином, зумовлений розумінням складності насамперед природного й соціального життя, яке під час усе більш глибокого вивчення постає у своїй невизначеності, непередбачуваності, можливості неочікуваних змін. У цьому контексті, якщо коротко охарактеризувати сутність синергетичного бачення еволюції мислення, у центрі уваги постають три основні ідеї: а) принципова відкритість систем наукового знання й навчально-пізнавальної діяльності; б) нелінійність еволюції наукового знання й інтелектуальних здібностей людини; в) самоорганізація складних систем, до яких насамперед відносяться свідомість, пізнання, мислення, творчість тощо. Іншими словами, під еволюцією мислення потрібно розуміти розвиток не лише систем наукового знання, освітньо-культурної діяльності, а й пізнавальних здібностей людини. Сутність еволюції наукового знання в системі нелінійного мислення може бути зрозумілою через ідею поліваріантності, альтернативності шляхів еволюції науки, тобто різноманітності підходів, напрямів тощо. По-іншому в сучасному світі жити, діяти, творити й протистояти все складнішим викликам неможливо.

Методи і способи нелінійного мислення в «суспільстві знань»

Нелінійне мислення веде до нового конструктивного діалогу між спеціалістами в різних наукових дисциплінах. Зазначаючи, що в наш час людство наблизилося до досягнення невірної невизначеності своєї історії, Е. Морен ставить завдання навчати розумінню «людських умов». Що нині пізнати людину означає насамперед осмислити її місце у світі. Знання в космології, геофізиці, екології, біології, дослідженнях доісторичного періоду змінили наші уявлення про Всесвіт, Землю, життя та власне людину. Однак ці знання поки розрізненні, тому виникає епістемологічна проблема. Її суть у тому, що неможливо досягнути складну єдність людини ні шляхом так званого «роздільного мислення», яке зображує людську природу поза космосом, у якому ми живемо, поза фізичною матерією й духом, з яких ми утворені, ні шляхом «редукційного мислення», яке зводить людську єдність до суто біоанатомічного субстрату. Гуманітарні науки розділені на обособлені сфери дослідження, тому людина стає невидимою, зникає, як «слід на піску». Виникає необхідність для системи освіти «великого возз'єднання розсіяних знань, які є результатом досліджень у природничих науках, для осмислення місця людини у світі, а також знань, нагромаджених у гуманітарних науках, щоб пролити світло на багатомірність і складність людини» [3, с. 47]. Інтеграція знання досягається на основі креативів нелінійного мислення, яке може пояснити всі виклики сучасності.

Вказуючи на роль і значення синергетичної методології в сучасній освіті, у зміст якої входить нелінійне мислення, зазначимо її подвійний характер. По-перше, може йтися про синергетичні підходи до освіти, нелінійний спосіб мислення й організацію процесу навчання й виховання; по-друге, можна говорити про

освіту через синергетику, шляхом передавання й поширення сучасних знань. У першому випадку синергетика виступає як метод освіти, а в другому – як її зміст. В обох випадках потрібно спиратися на можливості нелінійного (синергетичного) мислення.

У цьому контексті синергетичні методи освіти включають насамперед самоосвіту. Одне з ключових понять синергетики – самоорганізація, у процесі навчання означає самоосвіту. Інші методи – нелінійний діалог, пробуджувальне навчання, навчання як інактивація, як адаптивна модифікація, гештальтнавчання. Усі названі методи змушують пізнавати, думати, знати, міркувати, творити, уявляти, вступати в діалог, обговорювати й пропонувати своє. Усе це фундаментальні дії, що практикуються в найбільш передових навчальних закладах і мають за мету виховати сучасну, творчу людину. Вона повинна «добре мислити», що означає такий «спосіб мислення, який дозволяє «схопити» текст і контекст, індивіда і його оточення, локальне і глобальне, багатомірне, словом, складне ціле, тобто умови людської поведінки» [3, с. 83], – вказує *Е. Морен*. Таке всебічне осмислення дає можливість зрозуміти як об'єктивне, так і суб'єктивне, хибне та істинне, раціональне та ірраціональне, моральне та аморальне в науковому пізнанні й соціальній життєдіяльності.

Нові системи наукового пізнання й нові підходи до освіти вимагають інших, відповідних до вимог сьогодення, способів передавання й поширення породжених інформаційною епохою знань. Насамперед ідеться про всебічну розробку засобів візуалізації знань через систему сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій. Усі способи, методи й аспекти сучасного мислення потребують подальшого розвитку й реформування. Потрібно зважати, що для продуктивного розвитку освіти й наукового пізнання необхідно розуміти мислення як інтерсуб'єктивну діяльність. Серед її основних способів потрібно виокремити діалог, гру й розуміння. За своєю практичною, пізнавальною й комунікативною значимістю ці способи та здатності мислення як інтерсуб'єктивна діяльність виражають сутнісні, глибинні якості людини. Вони є основою спілкування людей, відрізняючись один від одного особливими зв'язками, регулярністю, правилами й раціональністю. При цьому діалогічні способи мислення містять елементи ігрових дій і процесів розуміння так само, як ігрове мислення протікає в діалогічних формах і передбачає взаєморозуміння, а самі способи розуміння опосередковуються ігровими й діалогічними засобами. У контексті сучасних соціокультурних потреб і вимог потрібно зауважити, що якими б не були інші інтерсуб'єктивні способи мислення, у них завжди обов'язково присутні елементи діалогу, гри й розуміння [7, с. 396 - 397].

Властивості діалогічного мислення обговорюються й вивчаються в термінології найширших філософських, культурологічних, риторичних, логічних, політичних та інших інтерпретацій і тлумачень. Інтерес до вивчення діалогічного мислення зростає у зв'язку з постійними змінами соціальної, політичної, економічної ситуації в сучасному світі, у зв'язку з процесами інформатизації суспільного життя, зміною перспектив культурного й науково-технічного прогресу, потребою в нових моделях освіти й навчання. Мислення як гра виражає ідеальний аспект гри як виду людської діяльності, що відбувається повсякденно (в понятійних та емоційних формах). Мислення як розуміння є необхідною умовою і засобом спілкування, діяльності, методом пізнання та відіграє роль пояснення, інтерпретації, тлумачення. Творча продуктивність мисленнєвої діяльності людини визначається її здатністю зрозуміти світ іншої людини й тим самим зрозуміти саму себе.

Сучасні дослідження містять поняття «методологічна культура мислення». Ідеться про типи для конкретної історичної епохи пізнавальні орієнтири, які являють себе як ідеал раціональності; методологічні навички й «інструменти»

дослідження; певні форми усвідомлення дослідником себе в якості суб'єкта пізнання. Велике значення має те, що дослідниця й освітянська спільнота визнає факт співіснування концептуальних систем, які опосередковують різне розуміння, інтерпретацію одних і тих самих явищ, процесів і при цьому не виключають, а взаємодоповнюють одна одну. Унаслідок цього сучасний дослідник повинен навчитися формувати достовірне знання в умовах наявності в теоретичному пізнанні та взаємобогаченні різних теоретико-методологічних систем відліку [2, с. 161]. Можна стверджувати, що в сучасному пізнанні (це стосується й освіти) відбувається формування методологічної культури мислення, заснованої на узгодженні різних стилів мислення, різних типів методологічної рефлексії суб'єкта пізнання, різних способів і підходів у навчанні.

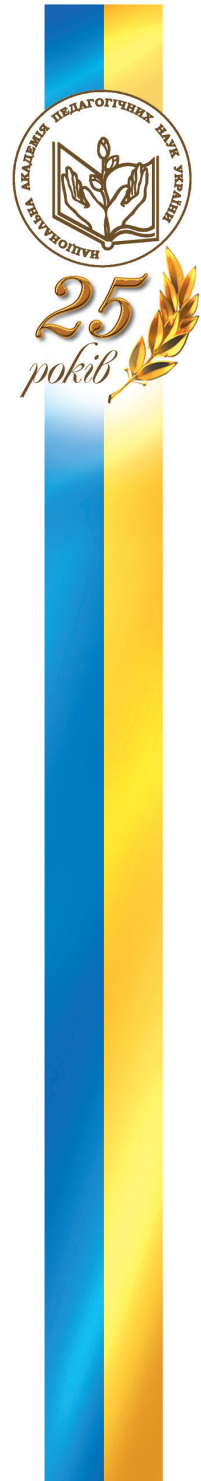
У ситуації співіснування в сучасній філософії, освіті та науці якісно різних методів і способів мислення одним із ключових факторів збереження наукової раціональності як умови досягнення істини і цінностей сучасної культури, факторів самозбереження науки й розвитку теоретичного пізнання стає здатність дослідників до взаємоповаги, розуміння значущості праці «близьких» і «далеких» представників наукових товариств. Причому, незалежно від змісту їх діяльності, уміння узгодити чужі уявлення зі своїми власними, виміряти незнайомі форми мислення відповідно до стандартів раціональності та істинності. Сучасна освіта, як і наука, опинилася в ситуації, коли можливість їх самозбереження, відтворення, розвитку залежить від уміння вчених формувати достовірне знання в умовах взаємодії в просторі пізнання й навчання множини концептуальних систем відліку, у процесі формування нових вимог до методологічної культури мислення.

Використані джерела

1. Майнцер К. Вызовы сложности в XXI веке. Междисциплинарное введение / К. Майнцер // Вопросы философии. – 2010. – С. 81–98.
2. Медведев В. А. О тенденциях развития методологической культуры мышления / В. А. Медведев // Вопросы философии. – 2010. – № 2. – С. 161–164.
3. Морен Э. Образование в будущем: семь неотложных задач / Э. Морен // Синергетическая парадигма: Синергетика образования. – М. : Прогресс Традиция, 2007. – С. 24–96.
4. Нейсбит Д. Мегатренды / Д. Нейсбит; Пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380, [4] с. – (Philosophy).
5. Оруджев З. М. Способ мышления эпохи: Философия прошлого / З. М. Оруджев. – М. : Едиториал УРСС, 2009. – 400 с.
6. Тоффлер Э. Революционное богатство / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М. : АСТ; ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с.
7. Шилков Ю. М. Язык и познание: Когнитивные аспекты / Ю. М. Шилков. – СПб. : Владимир Даль, 2013. – 542 с.
8. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000. – 1376 с.
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Республика, 1994. – 527 с.

References

1. Majncer K. Vyzovy slozhnosti v XXI veke. Mezhdisciplinarnoe vvedenie / K. Majncer // Voprosy filosofii. – 2010. – S. 81–98.
2. Medvedev V. A. O tendencijah razvitija metodologicheskoi kul'tury myshlenija / V. A. Medvedev // Voprosy filosofii. – 2010. – № 2. – S. 161–164.
3. Moren Je. Obrazovanie v budushhem: sem' neotlozhnyh zadach / Je. Moren // Sinergeticheskaja paradigma: Sinergetika obrazovanija. – M. : ProgressTradicija, 2007. – S. 24–96.

4. Nejsbit D. Megatrendy / D. Nejsbit; Per. s angl. M.B. Levina. – M. : OOO «Izdatel'stvo ACT»: ZAO NPP «Ermak», 2003. – 380, [4] s. – (Philosophy).
5. Orudzhev Z. M. Sposob myshlenija jepohi: Filosofija proshlogo / Z. M. Orudzhev. – M. : Editorial URSS, 2009. – 400 s.
6. Toffler Je. Revoljucionnoe bogatstvo / Je. Toffler, H. Toffler. – M. : AST; PROFIZDAT, 2008. – 569 s.
7. Shilkov Ju. M. Jazyk i poznanie: Kognitivnye aspekty / Ju. M. Shilkov. – SPb. : Vladimir Dal', 2013. – 542 s.
8. Shpengler O. Zakat Evropy / O. Shpengler. – Mn. : Harvest, M. : AST, 2000. – 1376 s.
9. Jaspers K. Smysl i naznachenie istorii / K. Jaspers. – M. : Respublika, 1994. – 527 s.

Кремень В. Г., доктор философских наук, профессор, академик Национальной академии наук Украины, действительный член (академик) Национальной академии педагогических наук Украины, президент НАПН Украины

СОВРЕМЕННОЕ МЫШЛЕНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ

В статье обоснован концепт взаимообусловленного развития мышления и философии как социально значимых феноменов. Указано и доказано преобразующую силу мышления, когда персоналифицированные идеи становятся общим достоянием пространства философии и культуры социума. В связи с этим подчеркнута значимость современного мышления, которое основывается на принципах новейших интегрированных научных направлений. Сделан акцент на преобразовательном потенциале нелинейного мышления в условиях неопределенности, диктуемых нынешним состоянием общественного развития. Определены задачи образования и педагогической науки в условиях необходимости формирования нового мышления, созвучного современности.

Ключевые слова: мышление, философия, условия неопределенности, нелинейное мышление, общественное развитие.

Kremen V. H., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Member of National Academy of Ukraine, Full Member of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, President of NAES of Ukraine

MODERN THINKING AND EDUCATION: A METHODOLOGICAL CONCEPT

The article substantiates the concept of interconnected development of thinking and philosophy as socially significant phenomena. The transformational power of thinking is pointed out and proved, when personalized ideas become the common property of the philosophy and culture of society. In this connection, the emphasis is placed on the significance of contemporary thinking based on the principles of the newest integrated scientific directions. It is emphasized on the transformational potential of nonlinear thinking in conditions of uncertainty, dictated by the state of existing social development. The problem of education and pedagogical science in the conditions of formation of new thinking, modern present is outlined.

Keywords: thinking, philosophy, conditions of uncertainty, nonlinear thinking, social development.